

Bratko Kreft

Spomin na Janka Travná

(Zapis ob dvajsetletnici njgove smrti)

Pred dvajsetimi leti 6. 3. 1962 je umrl prvi ravnatelj Slovenskega gledališkega muzeja Janko Traven. Umrl je v letu desetletnice muzeja, ki smo ga s Travnovim uvodnim govorom po daljših pripravah odprli 29. novembra 1952. leta. Tako obhaja muzej letos dva jubileja: jeseni tridesetletnico svojega obstoja, pred tem pa dvajsetletnico smrti svojega prvega ravnatelja, ki je že dolga leta prej z veliko vnemo in ljubeznijo zbiral za svoj zasebni arhiv različne za zgodovino slovenskega gledališča pomembne dokumente, ki jih je nato izročil bodočemu muzeju in tako ustvaril osnovo sedanjemu arhivu in muzeju samemu. Povsem razumljivo je bilo, da je zaradi tega takratna gledališka uprava pod vodstvom upravnika pisatelja Juša Kozaka ravno Travná imenovala za prvega ravnatelja.

Njegovo delo je bilo predvsem zbirateljsko, vendar je hkrati objavljaval občasno tudi kakšne zapiske ali članke v različnih časnikih, kar pa je delal tudi že pred vojno. Bil je velik gledališki entuziast in beseda ljubitelj pomeni pri njem veliko več kakor sicer, saj je vse njegovo delo bilo posvečeno ljubezni do slovenskega gledališča in njegovim številnim in različnim osebnostim. Pri tem je v svoji zbiralni strasti šel tako daleč, da mu je bila draga vsaka najmanjša podrobnost. Njegov življenjski smoter je bil napisati zgodovino slovenskega gledališča od najstarejših časov do leta 1918. Zabeležil je le posamične odlomke, do sklepnega dela pa ni več prišel, ker ga je prehitela smrt. Kljub temu je delo, ki ga je opravil kot publicist in časnikar, kot zbiratelj in prvi organizator gledališkega muzeja, za katerega arhiv je nabral veliko gradiva, zelo zaslužno za slovensko gledališko in kulturno zgodovino. V začetku tridesetih let je bil urednik »Ilustracije« (1929, 1930, 1931), pomembnega ilustriranega časopisa, ki se je skušal ogibati raznih modnih vplivov, marveč je poleg objavljanja črtic iz vrst mlade pisateljske generacije posvečal še posebno pozornost slovenskemu gledališču ter objavil v reviji vrsto fotografij različnih predstav v operi in drami ter podobe igralcev in igralk. Slikovno gradivo, ki je zajeto v »Ilustracijah«, je za zgodovino gledališča tistih let neprecenljive vrednosti. Žal je založnica revijo kmalu ustavila, ker je bila premalo »komercialna«. Traven se je upiral »bulevarščini«, kolikor se je pač mogel. Ker pa se kljub njegovim prizadevanjem in kompromisom ni mogla finančno utrditi, jo je založnica ustavila, kar je bila precejšnja škoda, saj je na popularen način širila takratna nova kulturna, zlasti pa gledališka in sploh umetniška prizadevanja. Ne oziraje se na njen bulvarski del, je bila po Travnovi zaslugi za takratne razmere kultura v njej kljub ozkemu prostoru vendarle v tolikšni meri zastopana, da najde kulturni zgodovinar še danes v njej marsikaj zanimivega, zlasti pa je dragocen njen ilustrativni del, v katerem je gledališče s fotografskimi posnetki premier močno zastopano. Zato je revija za gledališkega zgodovinarja še danes zanimiva in celo dragocena, saj je pravzaprav nekakšna skrajšana in ilustrirana gledališka kronika tistega časa. S tem delom je imel prizadevni gledališki navdušenec, zbiratelj in ljubitelj gledališča Janko Traven največje veselje. Čeprav še pred vojno niti slutil ni, da bo nekoč izbran za prvega ravnatelja gledališkega muzeja, saj v gmotnih razmerah, v katerih je takrat gledališče živelo, sploh ni bilo mogoče

misлити na ustanovitev gledališkega muzeja, ker bi bila čista utopija. Čeprav so bile tudi po vojni sprva težave za njegovo ustanovitev, ni mogoče tajiti, da je tudi gledališki muzej ena izmed pridobitev in sadov našega osvobodilnega boja in revolucije, saj v gmotnih razmerah, v katerih je takrat gledališče živelo, sploh ni bilo mogoče kulturno-politično in gmotno pozornost tudi razvoju gledališča. O tem je med drugim takoj v začetku pričala tudi ustanovitev današnje Akademije za gledališče, film, radio in televizijo.

Prvič smo razpravljali o ustanovitvi gledališkega muzeja in celo gledališkega inštituta že na neki seji v ministrstvu za kulturo in prosveto, ko je bil njegov minister pisatelj dr. Ferdo Kozak. Tam je bila sklenjena tudi ustanovitev Knjižnice slovenskega gledališča pri Slovenskem knjižnem zavodu, ki bi objavljala domača in tuja dela v prevodih. Bila bi naj v pomoč predvsem amaterskim ljudskim gledališčem, da bi z njimi umetniško dvignili svoj spored, kar so si prizadevali nekateri odri »Svobod«² že pred vojno, predvsem pa Delavski oder Svobode v Ljubljani. Poleg te zbirke pa bi naj Državna založba še izdajala pomembna nova izvirna in tuja dela. Obe zbirki sem sam urejal, žal pa sta obe predčasno prenehali. Pri DZS sta izšli le drami »Vida Grantova«³ Ferda Kozaka in »Sovražniki«⁴ M. Gorkega, medtem ko je izšlo v zbirki Knjižnica slovenskega gledališča nekaj nad deset del. Če se ne motim je bila zadnja satirična komedija »Milijon težav«⁵ Valentina Katajeva, ki jo je že pred vojno (l. 1932) prevedel Boris Zihlerl, vendar je bila po drugi predstavi v Drami SNG prepovedana. Prepoved je predvsem izvala kritika Frana Govekarja. Knjižnica slovenskega gledališča je hotela nadaljevati tisto tradicijo, ki jo je l. 1926 z izdajo Krleževe proletarske drame »Golgota«⁶ začel Ferdo Delak, a zaradi takratnih političnih pa tudi gmotnih razmer nismo mogli stvari nadaljevati, vendar smo se v centrali Zveze Svobod trudili, da bi kljub oviram pomagali gledališkim odsekom njenih društev do umetniško in idejno boljšega sporeda.

Ko je uprava SNG pod vodstvom upravnika Juša Kozaka sklenila ustanovitev gledališkega muzeja, je bil za njenega prvega ravnatelja imenovan Janko Traven, ne samo zaradi svojega dragocenega zasebnega »gledališkega arhiva«, marveč tudi zaradi svojih zbirateljskih sposobnostih in strokovnega znanja. Naj v tem skromnem spominskem zapisku ob dvajsetletnici njegove smrti in ob tridesetletnici ustanovitve gledališkega muzeja, katerega prvi ravnatelj je bil Janko Traven, zapišem nekaj, kar se je predtem zgodilo v »zakulisju«, kakor pravimo. Janko Traven je bil apolitičen človek, ki se politično ni udeleževal nikjer. Skušal je biti čim bolj svoboden in politično nevezan, čeprav ga smem označiti kot kulturnega in političnega demokrata, zavodnega slovenskega in jugoslovanskega kulturnega delavca in vnetega kulturnega informatorja, kar je zlasti izpričal žal v kratkem času svojega urednikovanja revije »Ilustracija«⁷.

Njegova zbirateljska strast pa ni veljala le gledališkim in literarnim, marveč tudi pomembnim političnim dokumentom, časnikom, različnim letakom itd. Njegova soba je bila tako natrpna z raznovrstnimi stvarmi, ki so ležale raztresene in nakopičene tudi na tleh. Stanovalci pod njim so se bali, da se ne bi kdaj z vsem tem obtežena njegova tla zrušila nadnje. Po osvoboditvi je bil nekoč po neki nerodnosti zapleten v neko politično afero. Pri nekem nasprotniku naše revolucije in oblasti so našli med zapiski tudi njegovo ime, kar bi naj bil že dokaz, da spada k njegovi skupini. Zapis njegovega imena je zadoščal, da so naredili Travnu preiskavo in pri tem našli skladovnico raznih časnikov in letakov, legalnih in ilegalnih, tako belgardističnih kakor tistih, ki jih je poleg Slovenskega poročevalca izdala Osvobodilna fronta. Prepričani so bili, da so odkrili skrivno sovražno »gnezdo«⁸ ali bunker in Janko Traven je moral z njimi. Težil ga je tudi letak Baldwinovega pisma, ki ga je izdala neka sovražna skupina po osvoboditvi. Bil sem edini, ki mi ga je pokazal, povedal pa mi ni, kako je prišel do njega. Tudi vprašal ga nisem, vendar sem ga opozoril, naj ga komu drugemu ne pokaže. Prepričan sem še danes, da ga res ni, saj je pri zaslišanju priznal, da ga je pokazal le meni, ki sem celo menil, da bo mogoče za politično zgodovino tistih dni nekoč še zanimiv. Zato ga naj pač hrani v svojem pestrem arhivu, ki bo nekoč kakšnemu zgodovinarju in muzealcu lahko prišel prav. Pri zaslišanju je povedal, da ga je dal brati le meni. Ker sem letak bolj preletel kot premišljeno prebral, sem hitro pozabil nanj. Pozneje, ko je bila odkrita po mojem mnenju nepomembna, čeprav po mišljenju naši revoluciji sovražna skupinica dr. Nagodeta (če se prav spominjam iz časniških poročil, z romantičnim imenom »Kralj Matjaž«⁹), v katerega žepni beležnici je nekje bilo zapisano Travnovo ime, so letak pri preiskavi pripisali

I. Čargo: Janko Traven,
1929

Nagodetovi skupini. Dr. Nagode je bil že pred vojno naiven politični fantast in utopist, ki ga nismo jemali resno. Bila sva le znanca iz Pariza 1927. l. in sva se malokdaj in še to le pri naključnem srečanju ustavila ter menjala nekaj besed. Globlje razgovarjati se sploh ni dalo z njim, ker so se mi zdele njegove »samoslovensko« politične misli tako fantastične, naivne in nezrele, da se z njim nisem hotel spuščati v razgovor čeprav je kakšno pripomnil tudi na moje levičarstvo, ki se mu je zdelo škodljivo za slovenstvo. V začetku tridesetih let, ko so klerikalci z dr. Korošcem stopili v opozicijo proti diktaturi in so ilegalno izšle tako imenovane Škrabčeve punktacije, so nekateri širili tudi idejo o samostojni slovenski državi, ki bi bila nekakšna slovenska Švica. Neki intelektualec mi je osuplemu na sprehodu po glavni tivolski aleji takrat ves navdušen razlagal, da sta se »Korošec in Mussolini že domenila za samostojno slovensko državo«, kar je bila seveda zgolj klerikalna agitacijska izduha, ki jo je po atentatu na kralja dr. Korošec sam demantiral, ko je ponovno postal oproda v kraljevsko-čaršijski in buržoazno-velesrbski politiki. Hkrati z zgornjo »idejo« pa so nekateri širili tudi misel o »katoliški donavski federaciji Slovenije, Hrvaške, Madžarske in Avstrije«. Še pred nekaj leti je tej misli podoben načrt razvijal tudi Oton Habsburški v svojem predavanju v Trstu, kakor so poročali nekateri tuji časniki. Toda to le mimogrede, čeprav so pred nekaj leti tem podobne misli spet rojile nekaterim politično nezrelim, nerazgledanim, netaletiranim in brezglavim ljudem, ki sploh niso zmogli realno misliti in so shematično primerjali Slovenijo s Švico, čeprav je že naš geopolitični položaj docela drugačen, ker že sam po sebi izključuje takšno možnost

ne oziraje se na politične in gospodarske vzroke, ki poleg drugih dejavnikov onemogočajo takšno »rešitev«, ki bi pomenila velik korak nazaj. Zato tudi nima nobene prihodnosti.

V Travnov spomin pa je vredno omeniti še dve stvari. Med okupacijo so se občasno shajali pri njem privrženci OF pa tudi ilegalci, med katerimi sta bila celo illegalca Prežihov Voranc in iz ustaških zaporov pobegli dr. Pribičević, ki je bil po vojni zaposlen v naši diplomaciji. Kar veselo dogodivščino pa nam je pripravil Traven s svojim uvodnim govorom k odkritju muzeja. Pri podobnih svečanostih je v nagovoru veljal takrat različen »protokol«: »Spoštovani zbrani!« ali »Tovariši in tovarišice!«, na kar je po navadi sledil še »Gospe in gospodje!« ali obratno. Vsi trije nagovori skupaj so se mu na moj nasvet zdeli predolgi, ni pa mu šlo pri takšni prireditvi tudi čisto v stil »Tovariši in tovarišice!« kar sem zagovarjal jaz z dodatkom »Gospe in gospodje!« O tem sva govorila, ko je vmes še svoj govor pisal. Čas ga je prehitel, da ga ni mogel vsega napisati. Drugi del, v katerem je govoril zlasti o Linhartu in njegovih zaslugah za slovensko gledališče, je imel le skiciran, snov pa je tako živela v njem, da se je nanašal na svoje znanje. Bil pa je zelo nervozen in me upravičeno zavrnil, da ga naj zdaj, ko se mora zbrati, pustim s formalnostmi pri miru. Ko je začel brati, se mu je sprva tresel glas, v nagovoru pa je dejal le »Gospe in gospodje!« Še zdaj vidim Juša, kako je srepo pogledal name. Naprej je šlo gladko in tudi tisti del govora, ki ga je imel le skiciranega, je govoril gladko, celo nekam bolj sproščeno in v zaletu, saj mu je bil Linhart kot ustanovitelj novejšega slovenskega gledališča zelo pri srcu. Ko je njegovo ime v govoru ponovil, ga je imenoval »Tovariš Linhart je s svojim delom...« Jasno, da smo se vsi spogledali in se nasmejali, Juš Kozak pa je, ko mu je v zahvalo za govor in razstavo na koncu stisnil roko, hudo mušno pripomnil: »Po vaše je le Linhart tovariš, mi pa smo ,gospe in gospodje!« Bližnja okolica, ki je to slišala, je prasnila v smeh in v veselem razpoloženju nam je nato Traven razkazoval in razlagal različne eksponate. Tu pa je bil sproščen in v svojem elementu, kakor da govori o samem sebi, saj je večina razstavljenega bilo iz njegovega arhiva, kakor tudi sad ljubiteljske vneme, ko je marsikakšnega zasebnika pregovoril, da je muzeju odstopil kakšno fotografijo, dokument ali celo podobo.

Zapisal sem že, da je bil Janko Traven apolitičen človek in da je bil takorekoč obseden od zbirateljske in zgodovinarske strasti. O tej njegovo apolitično zbirateljsko-muzealski strasti je krožila po Ljubljani krilatica, da »Traven celo na cesti pobere tudi kakšen podrekan listič in ga pregleda, če ni na njem mogoče vendarle kaj pomembnega za njegov zasebni arhiv in muzej«. Ne oziraje se na to anekdoto pa je treba ponovno poudariti, da je sodila dokumentacija o gledališču med glavno njegovo zbirateljsko in študijsko vneto. Posrečilo se mu je tudi takrat, ko je »Ilustracija« prenehala, da je rešil ves fotografski material o gledaliških predstavah, ki ga je kot prvi ravnatelj vključil v arhiv gledališkega muzeja in ki je danes za gledališkega zgodovinarja in teatrologa zelo dragocen. To je tudi ena izmed »gledališko-arhivskih in muzealskih« Travnovih zaslug, saj vodstvo Narodnega gledališča v predvojnih letih zaradi varčevanja ni omogočalo fotografiranja predstav na svoje stroške, kar je še danes v marsičem občutna vrzel, čeprav se je že Traven vrgel kot prvi ravnatelj z vso vneto in ljubeznijo za dopolnitev fotografske dokumentacije, ki je bilo nekaj tudi v zasebni lastnini, ker so nekateri ljubitelji gledališča včasih po dogovorih z režiserji fotografirali nekatere generalke. Vse to terja podrobnejšo analizo. Tu omenjam le ob spominu na zaslužno Travnovo predhodno delo, zaradi katerega je bil predlog, da ga uprava SNG kot ustanoviteljica gledališkega muzeja imenuje za prvega njegovega ravnatelja, soglasno sprejet. Njegov življenjski cilj je bil, da napiše zgodovino slovenskega gledališča do leta 1918, vendar ga je smrt prehitela, hkrati pa mu je to preprečila sprotna zaskrbljenost, da mora prej zbrati čim več dokumentacije. Ob vsakem novem odkritju je bil naravnost otroško vesel in srečen ter ves zamaknjen v delo za gledališki muzej in v zgodovino slovenskega gledališča, ki bi naj bila bogato dokumentarično ilustrirana, Kljub temu se je s svojim predhodnim pripravljanim delom in zbiranjem in urejanjem muzejskega arhiva kot prvi ravnatelj gledališkega muzeja, za vselej zapisal v njegov nastanek in rast. Ob letošnji dvajsetletnici Travnove smrti in tridesetletnici gledališkega muzeja je treba poudariti, da izpolnjuje muzej s svojim delom in »Dokumenti«, ki jih je ustanovil Traven naslednik akademik prof. D. Moravec, kljub stiski in skromnim gmotnim razmeram tudi svoje muzealno-publicistično in zgodovinsko-znanstveno poslanstvo.

Un souvenir de Janko Traven

L'académicien Bratko Kreft éveille dans cet article décontracté de souvenirs l'image du fondateur de mérite et le premier directeur du Musée de théâtre slovène, Janko Traven (1907—1962). Il le présente comme un enthousiaste de théâtre, un collectionneur passionné de tout matériel de théâtre si menu qu'il soit qui léga sa riche collection au Musée de théâtre slovène lors de sa fondation posant ainsi la base de ses collections. Il le présente aussi comme un personnage très chaleureux qui avait quand-même assez d'énergie pour lutter en tant que directeur du Musée contre les difficultés et les obstacles qui se posaient au temps de son mandat.